

Gönczi Gabriella

A LÉGI TÁMADÁSOK LÉLEKTANI ASPEKTUSAI

ABSTRACT

Jelen cikk a bombázások, légi támadások lélektani hatásait vizsgálja, elsősorban a második világháború, a Koreai-háború (1950-53), a Vietnami-háború (1965-72) és az I. Öböl-háború (1991) eseményeit és tapasztalatait alapul véve. A vizsgálat három aspektusa a polgári lakosság, a harcoló alakulatok és a döntéshozók szintje, ahol bizonyos tipikus reakciók és cselekvések voltak megfigyelhetők. Ezek a megfigyelések pedig kifejezetten hasznosak és hasznosíthatók a légierő célpont-kiválasztási döntéseiben: hiszen ha adott ráfordítással a lehető legnagyobb hatékonyságot kívánjuk elérni a fizikai és lelki hatásokat együttesen kell figyelembe venni.

BEVEZETÉS

A légi támadások és azok szerves részét képező légi csapások, bombázások története egy évszázados múltra tekint vissza, hatásosságát elsősorban az általa okozott fizikai károkozáson keresztül mérték: hány épület dőlt romba, hányan haltak meg, milyen útvonalak, harci és nem harci eszközök semmisültek meg. A fizikai hatások mellett azonban vannak lélektani hatások is, amelyek gyengíthetők vagy erősíthetők, bizonyos esetekben még felül is múlhatják a fizikai hatásokat, számbavételük és kutatásuk azonban még gyerek cipőben jár. Azt gondolom, hogy azért mert a tapasztalatszerzés és a kísérleti megfigyelés ebben a témában rendkívül nehéz: bombázást szimulálni csaknem lehetetlen, igazi bombázására pedig háborús körülmények között kerül sor, amikor a kutatók mozgástere meglehetősen korlátozott.

A megfigyelések ezért elsősorban a háborús beszámolókra, a háborúból hazatérők és a hadifoglyok elmondásaira támaszkodnak, ami sokszor hiányos, zavart, pontatlan, mégis bizonyos következtetések levonhatók, hipotézisek felállíthatók belőlük. Jelen cikkben arra vállalkozom, hogy a már publikált kutatások eredményeit összefoglalom és kiegészítem azokat háborús tényekkel, olvasott példákkal.

ELMÉLETI ALAPVETÉS

A légi csapás, definíciószerűen *a megsemmisítendő (lefogandó, bénítandó) célpontokra a levegőből végrehajtott ráhatás (támadás), aminek célja a kijelölt felszíni célpontok teljes vagy részleges megsemmisítése, rombolása, alaprendeltetészerű használatának ideiglenes, vagy végleges akadályozása*. A történelem első bombáját 1911. november 1-jén (8 évvel az első motoros gép

levegőbe emelkedése után) egy olasz repülőből dobták le az arabokra a líbiai Tripolisz mellett, akik az olasz gyarmati csapatok ellen folytattak védelmi harcokat. Az akkori katonai jelentések szerint az akciónak „*elképesztő hatása volt az arabok harci moráljára*”. [1] Ettől kezdve folyamatosan használták a gyarmatosítók, az első majd a második világháború és az azt követő háborúk hadműveleteiben az ellenséges célpontok ellen.

Ezek a célpontok lehetnek az ellenséges csapatok erői és eszközei, az őket közvetlenül támogató infrastruktúra, mint például a repülőterek, összekötő utak, utánpótlási rendszerek, a kommunikációs és irányító rendszerek, de célpontot jelentenek a gazdaság kritikus infrastruktúra elemei közé tartozó energia, víz-ellátási és távközlési rendszerek is. A bombázás tehát célzott károkozás, ami az ellenség említett rendszereihez tartozó objektumokra és azokat működtető vagy az objektumban és környezetében tartózkodó egyénekre irányul.

A károkozás mértéke elsősorban attól függ, hogy milyen az alkalmazott robbanóanyag típusa és mekkora a mennyisége, de a robbanásokat általában a következő fizikai jelenségek kísérik [2]

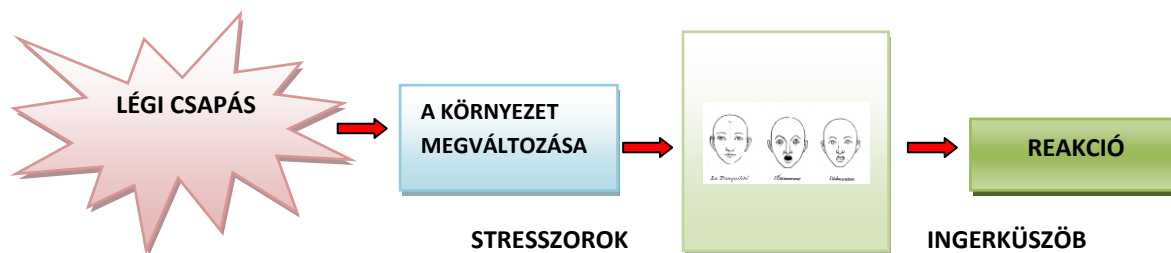
A robbanást minden esetben lökéshullám követi, aminek hatására a levegő összenyomódik, a légnyomás megnő és a hőmérséklet megemelkedik. A lökéshullám hatására a vasbeton és acélszerkezetek összeomlanak, a házak ledőlnek, az ablakok betörnek, a szétrepülő törmelékek és szilánkok pedig további ún. másodlagos károkat és sérüléseket okoznak. A robbanás során lejátszódó kémiai reakció hatására nagy mennyiségű hő is felszabadul, aminek következménye a tűz, épületek égnének le, eszközök és nem ritkán emberek gyulladnak meg. A robbanással egyidejűleg megfigyelhető egy rendkívül erős, nagy intenzitású hangjelenség is, zaj illetve dőrej. Speciális robbanóanyagok alkalmazásánál pedig a felszabaduló gázok mérgező hatásával illetve nukleáris anyagok esetében sugárzással is számolni kell.

A robbanás következményeképpen az emberi szervezetben is fizikai elváltozások, egészségügyi károk jelennek meg, a károsító hatás nyilvánvalóan attól függ mekkora volt a detonáció, mekkora a távolság és hogy a robbanás zárt vagy nyílt térben következett-e be. Hernád Mária cikkében [3] négy jelenségre hívja fel a figyelmet. Az ún. robbanási túlnyomás hatására elsősorban a levegőtartalmú szervek károsodnak: a dobhártya beszakad, a hallás károsodik, vérzés alakulhat ki a fülben, az orrüregben, szájban, gégében, a tüdőben, károsodhat a bélrendszer, de leszakadhat a máj, a lép és a vesék és roncslódhatnak a végtagok. A robbanás lökéshullámának hatására az emberi test a levegőbe repül vagy földhöz csapódik, ami további roncslódáshoz vezethet. A felrobbant szerkezetből származó vagy a robbanás hatására szétrepített tárgytól (fém- és üvegszilánkok, kövek, épületdarabok stb.) további károsodások származnak (ún. repeszhatás), aminek elsősorban a szem és a testfelület van kitéve. Égési sérülések keletkezhetnek továbbá a robbanás során a közvetlen láng hatás és a detonációs tűzgolyó valamint a robbanást követő tűz következtében fellépő kontakt égés következtében, és gyakori a légúti égés a forró levegő belélegzése miatt.

A BOMBÁZÁS ÁLTAL KELTETT STRESSZ

A bombázás, a robbanás és az előbb bemutatott fizikai és patológiai események olyan körülményeket teremtenek, amelyek extrém stressz helyzetet jelentenek a túlélők számára, amire ők valamilyen módon reagálni fognak. Ezt a reakciót stressz-reakciónak nevezi a szakirodalom: „*Legáltalánosabb értelemben akkor beszélünk stresszről, amikor az emberek fizikai vagy pszichológiai jólétüket veszélyeztető eseménnyel szembesülnek. A stresszt kiváltó események a stresszorok és az emberek ezekre adott válaszai a stressz-reakciók.*” [4]

Huss cikkében [5] hat olyan tényezőt emel ki, amelyek a bombázások következményeként jelennek meg és amelyek külön-külön vagy együtt, egymás hatását szinergikusan erősítve a katonákban olyan pszichikai nyomást eredményez hogy „*cselekvésképtelenné válnak*”, nem akarnak vagy nem tudnak már harcolni. Huss így fogalmaz „*nincs olyan katona, aki minden körülmények között rendíthetetlen a csatatéren.... ha az őket ért stressz elég erős és elég hosszú ideig tart, eljut minden katona arra a töréspontra, amikor úgy érzi, hogy minden további erőfeszítés és áldozatvállalás hiábavaló.*” Azaz a témánk szempontjából két jelentős felvetést is tesz: egyfelől léteznek és azonosíthatók az ún. stresszorok, amelyek a bombázások következményeként jelennek meg, másfelől azonosíthatók bizonyos reakciók, amelyek a katonákban, de a civileknél is megfigyelhetők a bombázás vagy bombázások során átélt trauma hatására.

1. ábra. (forrás: saját szerkesztés)

A Huss által kiemelt stresszorok – nem fontossági vagy gyakorisági sorrendben - a következők: zaj, tudatlanság, klausztrofóbia, izoláció, tehetetlenség, fáradtság, élelem és vízhiány.

- a) A bombázások velejárója a megnövekedett intenzív zajszint, ami bizonyos tartományokban halláskárosodást okozhat, tartós fennállása pedig befolyásolja a világos és logikus gondolkodási képességet. Érdekes jelenség, amit több forrás is említ, hogy a II. világháborúban a németek által használt Stuka zuhanóbombázó1 jellegzetes, éles, süvítő már-már kibírhatatlan hangja szándékos tervezési sajátosságból adódott, ezáltal is növelve a sokkhatást.

¹ A Stuka a Junkers JU-87 zuhanóbombázó rövidítése, a Junkers cég fejlesztése. Körülbelül 3000-5000 méter magasan repültek, majd szinte függőlegesen zuhantak rá a célra és 300-800 méter magasságban oldották ki a bombáikat. A bal kerékhez felszerelt kis propelleres sziréna adta ki a süvítő hangot.

- b) A másik jelenség, amit Huss a tudatlansággal kapcsol össze, hogy sok esetben nem tisztázott a zaj forrása, a katonák csak egy távoli vagy közeli robbanás hangját hallják, nem tudják, hogy számíthatnak-e lökéshullámra, tűzre stb. vagy esetleg további robbanásokra. Sok esetben azt sem tudják, hogy várhatnak-e ellencsapást, a saját légvédelmük mekkora károkat szenvedett, hadseregük vagy egységük tervez-e manővert vagy egyáltalán képes-e még harci tevékenységre. Egy a kuvaiti hadszíntéren (KTO - Kuwaiti Theater of Operations) elfogott iraki katona naplójából való a következő idézet: „ ... *az ellenséges repülőgépek úgy cirkálnak az égbolton, mintha a sajátjuk lenne. Nincs méltó ellenállás, néha robbanások hallatszanak innen-onnan. Nem tudjuk, mi van a hallgatás mögött.*” [6] Azaz a tudatlanság és a bizonytalanság érzése valóban komoly stresszorként jelenhet meg a hadszíntéren.
- c) Hosszabb ideig tartó bombázás esetén a bezártság, a mozgáshiány és a fáradtság hatására romlani kezd az időérzés és a logikus gondolkodás képessége.
- d) Hosszabb ideig tartó bombázás esetén gyakran előfordul, hogy elfogynak az élelmiszer és ivóvízkészletek, és amennyiben az utánpótlási útvonalak is elvágásra kerültek, ez az állapot tartóssá válhat. Valószínűsíthető, hogy ilyen szélsőséges esetben az emberek képesek arra, hogy alapvető szükségleteiket valamilyen mértékben korlátozzák, csökkentsek, hosszabb időtávon keresztül azonban kimerültség, kiszáradás, éhezés lép fel. Például a Koreai-háború 1951-es tavaszi műveletei során a kínai hadseregben tömeges dezertálás volt megfigyelhető, ami egybeesett azzal az időszakkal, amikor a fejadagokat radikálisan csökkentették. „ *A kínai katonák 65%-a panaszkodott arra, hogy az élelmezés gyakorlatilag elégtelen volt, egyes egységek füvet és gyökereket ettek.*” [7] Hasonló helyzet alakult ki az 1991-es I. Öböl-háborúban is, Vietnámban azonban nem, hiszen ott gyakorlatilag folyamatos volt az utánpótlás Észak-Vietnamból.
- e) Ha a katonák elszigetelődnek az egységükkel vagy teljesen magukra maradnak, a félelemérzet még tovább nő, erről sok esetben így számoltak be amerikai katonák a Koreai-háború idején „ *akármennyire is hozzá szokik az ember a harctéri tűzhöz, a magány és az elszigetelődés által szinte észrevétlenül okozott sokkal szemben tehetetlen.*” [8]

A LÉGI TÁMADÁSOK LÉLEKTANI HATÁSA A POLGÁRI LAKOSSÁGRA

A bombázások tehát súlyos stresszhelyzetet, katasztrófahelyzetet teremtenek az azt elszenvedők számára, akik ezt az élményt traumaként élik meg, reakciójuk azonban széles skálán mozog.

Az első reakció véleményem szerint általában a sokkhatást követő pánik. A II. világháborús írások többnyire kábultságról, tompultságról, majd rohanásról, menekülésről és félelemről számolnak be, elsősorban a keletkezett tüztől. London első bombázását Ernie Pyle újságíró így élte meg: „ *Röviddel*

a szirénázás után már hallani lehetett a robbanásokat... ezután lövöldözés kezdődött. Amikor kiléptem az erkélyre, csak a tüzet láttam, az egész város égett, a lángok több száz méter magasra csaptak... aztán egy nagy füstfelhő kerekedett, amiből lassan kibontakozott az égő St. Paul Székesegyház. Amikor kimentem az utcára mindenhol csak a menekülő embereket láttam és kiáltásokat hallottam. Ez a láрма elnyomta még a fegyverek zaját is.” [9] Hamburg bombázásáról pedig így számolnak be a szemtanúk: „ Előtte szaladt egy ember, aki hirtelen összeesett. Amikor elértem, már egy tűztömeg volt. Aztán tovább szaladtam ...” „ Mindenütt holttestek, mindenütt halál. A gyermekek bolyongva keresik szüleiket.” „ Az a nap a világvége volt. Minden fekete és közöttük csak a lobogó lángok. E sötétség közepén egyszer csak egészen rövid időre megláttam a napot, amely narancsnak tűnt. Ebből következtettem arra, hogy időközben nappal lett.” [10] Vietnamban a B52-es támadást új Apokalipszisnek nevezték: „... az ember elveszti uralmát a teste felett, a lélek sikoltva könyörög és várja a véget.” [11]

Terrorbombázások² a II. világháború európai hadszínterén

1939. IX.24	1940. IX.7.-XI.13	1940. XI.14-15.	1941. IV.6.	1942. VIII.23.	1943. VII.27-28.	1943.XI.19- 1944.III.	1945. II.13.
Varsó	London	Coventry	Belgrád	Sztálingrád	Hamburg	Berlin	Drezda
kb. 900 halott	kb. 20.000 halott	kb. 550 halott	kb. 2200 halott	kb. 40.000 halott	kb. 42.000 halott	360 támadás 50.000 halott	kb.25.000- 30.000 halott

forrás: saját szerkesztés

A pánikot követően többféle reakcióra lehet számítani. Szorongás, szorongással kapcsolatos tünetek léphetnek fel, alvászavar, koncentrációs zavar, az átéltek felelevenítése újra és újra. Ez az átélt trauma után jóval később is felléphet valamilyen kisebb megrázkódtatás, stressz hatására vagy a szorongás tartóssá válhat, beilleszkedési, szociális és egyéb problémákat okozva.³

Giulio Douhet már említett totális háború elméletében egy közvetett hatásra is felhívja a figyelmet. Azt állítja, hogy a civil lakosság 2 napig tartó folyamatos bombázása elkeseredést, majd felháborodást és haragot válthat ki, ami a fennálló kormány ellen irányul. Ez elvezethet oda, hogy a kormány békekötést kezdeményez vagy ha ez nem történik meg, akkor a lakosság körében lázadás tör ki, ami a fennálló rezsim megdöntésére irányul.

Ebben az elméletben hitt Churchill is, amikor azt mondta, hogy „ Németországot gyakorlatilag kapituláció-érettre lehet bombázni. A bombázásoknak pedig alapvetően a német munkásnegyedek ellen kell irányulnia.” [15] Az elmélet azonban sem a német fronton, sem Olaszországban nem igazolódott be, és London náci bombázása is eredménytelenek bizonyult. Londont 1940. szeptember 7 és november 13 közti időszakban minden éjszaka bombázták, éjszakánként átlag 150-200 támadással.

² Terrorbombázás a lakosság bombázása megfélemlítési céllal. Első teoretikusa Giulio Douhet olasz tábornok, aki az 1920-as években kidolgozott „totális háború” elvei alapján úgy vélte, hogy a háborúkat a bombázások által lehet megnyerni: a polgári lakosság elleni támadások megtörik a nép kitartását, így gyors győzelmet lehet aratni. Elméletét Arthur Harris a Royal Air Force tábornoka is alkalmazta a II. világháborúban, a németországi városok ellen indított bombázásokban először robbanóanyagot, majd később gyújtóbombát használtak.

³ Ezt az ún. poszttraumás stressz-szindrómát a vietnami háborúból hazatért veteránoknál figyelték meg először majd vált általánosan elfogadott kategóriává.

A legsúlyosabb csapást október 15-én hajtották végre, amikor 410 bombázó repülőgép több mint 700 tonna bombát dobott le. A hadműveletnek a sikerét Göring az angol nép alacsony morális állapotára alapozta, arra számítva, hogy a hosszan tartó terhelést nem lesz képes elviselni. A londoni polgárok mégis ellenálltak a légierő pusztításának, úrrá lettek a tűzön, és az ellátási nehézségeken (a közlekedés, a víz és áramellátás gyakorlatilag megszűnt). [16]

Több mint húsz évvel később Vietnamban sem vezettek sikerre az amerikai bombázások. A Vietnami-háború során az USA légierője 3,94 millió tonna bombát dobott le Észak- és Dél-Vietnam területére, ami majdnem kétszerese a II. világháborúban ledobott mennyiségnek (2,1 millió tonna). A legsúlyosabb csapások négyzetkilométerenként 18,1 tonna bombával⁴ Vietnam déli részét érték (Németországban ez a szám a II. világháborúban 2,7 tonna volt): emberek százezrei haltak meg, egész városok és települések váltak a földdel egyenlővé, az ország hat nagyvárosa közül három teljesen elpusztult, négy olyan település maradt az egész ország területén, amelyet soha nem ért bombatámadás. Amerika mégsem érte el a légi háborús céljait: nem sikerült sem a közlekedés bénítása, sem a gazdaság megsemmisítése, sem a polgári lakosság demoralizálása. Később 1972-ben a Linnebacker I. és II. totális légi háború hadművelete hozzájárult a fegyverszünethez majd a békekötéshez. [17]

Természetesen voltak olyan támadások is, ahol a bombázások a harci célokat tekintve sikeresnek bizonyultak, gondolok itt például a Hirosima vagy Nagaszaki bombázására, amelyek hatására a japán császár a támadások után 5 nappal bejelentette⁵, hogy elfogadja a kapitulációs feltételeket.

Szintén eredményes, de sokkal kevésbé volt tragikus az első Öböl-háború 1991. január 17-én kezdődő Sivatag Vihar hadművelete, amelynek keretében a szövetséges repülők hat hét alatt 116.000 bevetésen mintegy 85.000 tonna bombát dobtak le. Irak február 26-án jelentette be, hogy kivonja csapatait Kuvaitból.

Rövid időn belül tárgyalásokhoz vezetett Belgrád bombázása is. A Jugoszláviai háború során a NATO 1991. május 25-én kezdte bombázni Belgrádot, a légicsapások először Belgrád sűrűn lakott negyedeire irányultak, találat érte a belügyminisztérium székházát, megrongálódott a villamos-energia hálózat és a kommunikációs rendszer, majd Újvidék és több koszovói település bombázására is sor került. Milosevic május 28-án kezdte meg a tárgyalásokat Viktor Csernomirgyin orosz miniszterelnökkel.

Felvetődik tehát a kérdés, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy a bombázások a civil lakosság megfélemlítésén és szenvedéseinek fokozásán keresztül pozitív (a harci célokat tekintve kedvező irányú) vagy negatív (a harci célokat tekintve ellentétes) hatást fejtenek-e ki. Fracker [18] cikkében két dologra hívja fel a figyelmet. Ha a lakosság elkötelezettsége magas a háború irányában, jobban viselik a megpróbáltatásokat, sőt a bombázások akár az ellenállás és a harci kedv fokozódását váltják ki. A másik lélektani tényező a lakosság várakozása a jövőre nézve: ha a bombázásra számítani

⁴ ananász, narancs, gömbbomba, repeszbomba, foszfor és napalmbomba

⁵ Hirosimát 1940. aug. 6-án, Nagaszakit aug. 9-én érte támadás, a japán kormány aug. 14-én jelentette be, hogy kapitulál.

lehet, sőt várható, akkor annak pszichés hatása lényegesen alacsonyabb lesz, mint egy váratlan eseményé. Fracker nem említi, de az ellentétes várakozásra is van példa: Lübeck bombázásakor 1942. március 28-án éjjel több száz ember halt meg, mert a lakosság többsége nem vette komolyan a 23 óra 16 perckor felhangzó légvédelmi szirénákat, mivel a háború kezdete óta már több mint 200 légiriadót hallottak, bombázásra azonban először csak aznap éjjel került sor. [19]

Fracker mintegy mellékesen említi ugyan, de túl nagy figyelmet nem szentel a kulturális különbségeknek, pedig véleményem szerint ez a tényező legalább olyan fontos lehet, mint az előző kettő. A nemzeti vagy helyi csoportok kultúrája ugyanis nagymértékben befolyásolja az emberek értékeit, attitűdjeit, de alapvető szükségleteikhez való viszonyát is. Vietnamban például az áram-ellátás vagy a közlekedési útvonalak hiánya valószínűleg nem kívánt akkora lemondást a lakosság részéről, mint például a Jugoszláviában, mert a két társadalom a modernizáció más fokán áll. Kevésbé modern társadalmakban például a lakosság zöme képes lehet az önellátásra, így az élelem utánpótlása sem jelent akkora problémát. Más lehet továbbá az egyes kultúrákban az emberek hozzáállása a szenvedéshez, a halottak és a sebesültek látványa a nyugat-európai kultúrkörben önmagában sokkoló lehet, míg más országokban kevésbé az. Az elkötelezettség szintje és mértéke szintén kultúrafüggő: más lehet egyes országban a vezetők - legyenek azok vallási, állami vagy katonai vezetők – elfogadottsága és támogatottsága és az elkötelezettségből adódó erőfeszítések nagysága továbbá a szükségletek kielégítéséhez szükséges dolgokról való lemondásból adódó frusztráció mértéke is.

A LÉGI TÁMADÁSOK LÉLEKTANI HATÁSA A HARCOLÓ ALAKULATOKRA

A harcoló alakulatokat ért bombázások hatásairól Hosmer számol be [17] elsősorban a Koreai háború (1950-53) a Vietnami-háború (1965-75) és az első Öböl-háború (1991) tapasztalatait alapul véve. A foglyok, a katonaszökevények és a hazatért katonák elmondásaiból nyert információk alapján Hosmer azt állítja, hogy a bombázások elsősorban sokkot váltanak ki, majd megjelenhet a félelem, a kilátástalanság érzése, a harci kedv csökkenése, a harci kedv elvesztése, összeomlás, szökés, megadás vagy öngyilkosság.

Tömeges szökés vagy megadás volt megfigyelhető:

- a kínai katonáknál Koreában 1951 tavaszán, elsősorban az élelemhiány miatt
- az amerikai katonáknál Vietnamban, elsősorban a kilátástalanság érzete miatt⁶
- az iraki katonáknál 1991-ben az Öböl-háborúban, elsősorban a félelem és a túlerő miatti reménytelenség érzete miatt. A kuvaiti hadszíntéren például az amerikai katonák rengeteg működőképes, de elhagyott tankot találtak, olyanokat, amelyeket támadás soha nem ért, a személyzet mégis megfutamodott. A jelenség magyarázatát egy foglyul ejtett tiszt adta

⁶ Az összes szökés szám 1966-72 között 423.422 fő volt, ebből 1966-ban: 42.227 fő, 1967-ben: 53.357 fő, 1968-ban: 50.000 fő, 1969-ben: 81.000 fő, 1970-72-ben: 196.838 fő. Az 1000 emberre jutó szökések száma 1971-ben volt a legnagyobb, 33 fő.

meg: „Az iráni háborúban a tankom a barátom volt, abban aludtam és tudtam, hogy biztonságban vagyok. Kuvaitban aki élni akart, nem maradt a tankok közelében, tudtuk, hogy azt előbb-utóbb le fogják bombázni” [18]

Ez a két várható hatás, a demoralizáció és a dezertálás vagy megadás, azonban sok esetben elmaradt. Hosmer több tényezőt emel ki, amelyek a katonák reakcióit befolyásolni képesek:

1. A csapatok harci morálja. Ha az elkötelezettség és a kohézió magas, akkor nehezebb megtörni a harci kedvet, inkább az ellenállás fokozódására lehet számítani. Ezt az állítást támasztja alá a Vietnamban harcoló VDK és vietcong egységek kitartása, míg a kuvaiti hadszíntéren az iraki erők viszonylag gyorsan összeomlottak. A Koreai-háború idején azonban magas elkötelezettség és kohézió mellett is az észak-koreai erőknél 1950-ben, a kínai alakulatoknál 1951-ben tömeges megadások következtek be.
2. Áldozatok. Logikusnak tűnik az a feltevés, hogy a nagy ember veszteséggel járó konfliktusok vagy bombázások után vagy és azzal összefüggésben magas a dezertálások és megadások száma, a tapasztalatok azonban ennek pont az ellenkezőjét mutatják: az I. Öböl-háborúban az iraki oldalon viszonylag alacsony veszteség mellett igen magas volt a megadások száma, Vietnamban pedig rengeteg katonai és civil áldozat mellett sem voltak tömeges megadások.
3. Lélektani hadviselés intenzitása. A lélektani hadviselés általában üzenetek eljuttatása különböző csatornákon (például szórólapok, televíziós üzenetek) keresztül a harcoló alakulatokhoz és a civilekhez, demoralizációs céllal. Alkalmazták már Vietnamban is: 50 billió darab röpcédulát szórtak szét az országban, az ellenállás mégsem csökkent számottevően. Kuvait és Irak területén szintén komoly kampányok folytak, ott a műveletek hatása beigazolódott.
4. Élelmiszerhiány. A Koreai-háborúban és az I. Öböl-háborúban is az ellenséges harci alakulatok komoly élelmiszerhiánnyal voltak kénytelenek szembe nézni, ami mindkét esetben tömeges megadásokhoz vezetett.
5. Folyamatos és intenzív támadás. Az I. Öböl-háborúban 1991. februárjában az iraki csapatokat 3 héten keresztül bombázták majd a szárazföldi támadások tüzebe kerültek, ami felőrölte a harci moráljukat. Ugyanez nem történt meg Vietnamban: a bombázások ugyan több éven keresztül zajlottak, de a jól kiépített bunker és alagútrendszer olyan fedezéket nyújtott, a VDK katonái regenerálódni tudtak, folyamatos intenzív támadásnak nem voltak kitéve.
6. Szárazföldi offenzíva sikere. Koreában 1950 szeptemberében zajlott egy döntő és sikeres offenzíva Pusan mellett, Kuvaitban pedig 1991. februárjában egy 100 órás ütközet, amelyek az ellenséges erők moráljában igen nagy törést okoztak. Ugyanez Vietnamban nem történt meg, az amerikai veszteségek folyamatosan erősítették a VDK csapatainak saját győzelmükbe vetett hitét.

Mindezeket összevetve Hosmer azt állítja, hogy a bombázások akkor vezetnek a kívánt reakcióhoz, azaz demoralizációhoz és tömeges megadáshoz, ha legalább három feltétel együttesen van jelen. Ez a három elem pedig az élelmiszer-hiány, a folyamatos és intenzív támadás és a szárazföldi sikerek. Ilyen esetekben a bombázások lélektani következménye nagy valószínűséggel az ellenség erőinek összeomlása lesz.

Érdekes eredményekre vezetett a bombázások ismétlődésének vizsgálata. Anthony Kellett kanadai szociológus elsősorban a második világháborús feljegyzéseket vizsgáló tanulmányában [22] arra a következtetésre jutott, hogy az bombázások során az azt elszennvedő katonák ugyan bizonyos tapasztalatra tesznek szert, ez nem jelenti azt, hogy a későbbi, ismétlődő bombázásokat kevésbé traumatikusan élik meg. Sőt a brit beszámolók alapján úgy tűnik, hogy a katonák egyre inkább érzékenyebbé válnak az élményre: az ismételt támadások számukra egyre ijesztőbbé válnak. Egyes amerikai beszámolókból viszont az érzéketlenebbé válás ún. deszenzibilizáció olvasható ki. Az arab-izraeli háborút tanulmányozó Zahava Solomon kutatásai pedig arról számolnak be, hogy az izraeli katonák körében mindkét jelenség előfordult. [23]

A LÉGI TÁMADÁSOK LÉLEKTANI HATÁSA A DÖNTÉSHOZÓKRA

A csatát ugyan a katonák vívják meg és a polgári lakosság szenved el, a döntéseket azonban a kormányok hozzák. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy lehet-e befolyásolni ezeket a döntéseket a bombázásokkal?

A válasz természetesen igen. Az előzőekben bemutattam, hogy a civil lakosság szenvedései ölhetnek olyan méreteket, hogy a kormány a megadás mellett dönt (ez történt az atomtámadások után Japánban) vagy a demoralizált lakosság nyomást gyakorolhat a kormányra, sőt akár le is válthatja azt. Jugoszláviában alakult ki hasonló helyzet, amikor a NATO 1999. március 24- június 10 között zajló légi offenzívájának hatására az elektromos hálózat megsérült, találat kapott egy olajfinomító, a közlekedési útvonalak és autópályák jórészt használhatatlanná váltak, kórházakat és civil célpontokat értek súlyos találatok, ami a lakosságot olyan mértékben demoralizálta, hogy 2000. október 5-én felkelés tört ki Belgrádban, megdöntötték a diktatúrát és Milosevicet 2001. áprilisában letartóztatták és átadták a hágai bíróságnak.

A befolyásolás másik iránya a katonai vereség: a harcoló alakulatokra olyan légi csapásokat kell mérni, ami egyfelől a csata vagy ütközet elvesztésével jár, másfelől demoralizálja a még harcképes egységeket is, tömeges megadások következnek be és a hadsereg gyakorlatilag összeomlik. Az ellenséges kormány képtelen lesz komolyabb ellencsapásokra vagy a háború folytatására, tárgyalásokat kezdeményez a békekötésről vagy a fegyverszünetről, esetleg kapitulál. Ez utóbbi következett be a kuvaiti hadszíntéren 1991-ben.

Lehetnek azonban a bombázásoknak olyan következményei is, amelyek közvetlenül hatnak a döntéshozókra. Véleményem szerint ilyen egyfelől a konkrét fizikai károkozás, olyan stratégiai

fontosságú objektumok lerombolása, amelyek működésképtelenné teszik az ellenfél irányítási rendszerét vagy megölheti, irányításra képtelenné teheti az ellenfél vezetését is. John Warden⁷ ötgyűrűs célpont-kiválasztási elméletében az ellenséges kormány vezetése a legbelső gyűrűnek felel meg, kiiktatása az egész rendszer összeomlásához vezet. A modellben a civil lakosság a negyedik, a harcoló alakulatok az ötödik gyűrűt, azaz potenciális célpontot alkotnak, amelyek bombázása belülről kifelé haladva fontossági és időrendi sorrendben vagy egyszerre, egy megsemmisítő totális csapásként történhet meg. [21] Warden elméletére alapozva az I. Öböl-háború egyik célkitűzése az iraki rezsim megbuktatása volt: Szaddam Husszeint elfogásával, elszigetelésével, a katonai vezérkar és a nép ellene fordításával a diktatúrát meg kellett volna dönteni. Ez azonban nem sikerült, az iraki csapatok ugyan kivonultak Kuvaitból, de a bagdadi rezsim gyakorlatilag változatlan maradt és részben ez vezetett a második iraki háborúhoz 2003-ban, amikor is sikerült likvidálni Szaddamot.

Warden modelljében nem szerepel ugyan, de véleményem szerint nagy lélektani jelentőségű lehet bizonyos „*becses célpontok*” kiválasztása és lerombolása, gondolok itt kulturális, vallási vagy egyéb, szimbolikus jelentőségű épületekre, emlékhelyekre és egyéb építményekre. Tipikusan ilyen volt az amerikai életforma és a globalizáció szimbólumává vált majd a terroristák által lerombolt World Trade Center. Hasonló példa az angliai Coventry bombázása: a Holdfénysonáta-akcióban 1940. november 14-én éjjel a Luftwaffe 449 bombázója támadta és rombolta le a kulturális értékeiről és gótikus katedrálisáról híres kisvárost. Az akciót az angol propaganda a háborús érzület hevítésére és a saját bombázások kiterjesztésének indoklására használta fel: „*Coventry a mi Guernicánk*” – írta a Birmingham Gazette november 16-án [22] és aznap kezdődött Hamburg első bombázása. A támadás tehát mindkét esetben a közvélemény felháborodását váltotta ki, nagy nyilvánosságot és megtorló akciót eredményezett, amelyek legitimitása sem volt megkérdőjelezhető. Amikor azonban a stratégiai cél a félelemkeltés, az agresszió fokozása, háborúba való belekényszerítés vagy az elrettentés, a bombázás célravezető lehet. De ha a háború befejezése és a megegyezés a stratégiai cél, akkor szerintem ezen célpontok elkerülését, védelmét, „ki nem jelölését” kell szem előtt tartani.

A döntéshozókra nyomást lehet még gyakorolni bizonyos kényszerítő stratégiákkal, ilyenek a Charles Osgood által 1962-ben kidolgozott ún. GRIT-stratégiák⁸. A koncepció lényege, hogy a feszültség növelésével, majd a fenyegetettség fenntartása mellett egy békülékeny gesztus megtételével az ellenfelet hasonló gesztusra, válaszlépésre lehet bírni. Ez a stratégia Vietnámban 1965 és 1968 között nem működött, a bombázások közti szünetet a légvédelem megerősítésére használta az észak-vietnami kormány, a tárgyalásokat mindvégig elutasították. 1972-ben aztán a Linnebacker I és II. hadműveletek elvezettek a fegyverszünetig. [23]

⁷ Az USAF nyugállományú ezredese, egykori egyesült államok államfője mellett dogozó elnöki tanácsadó, stratégiai tervező, volt vadászpilóta és repülőparancsnok. A modern légierő-elmélet egyik meghatározó alakja, az 1991-es Irak elleni szövetséges erők légi hadjáratának főtervezője.

⁸ Graduated and Reciprocated Initiatives in Tension: Fokozatos és viszonzott feszültségcsökkentő kezdeményezések

BEFEJEZÉS

A cikkben hivatkozott szerzők csaknem mindegyike azt állítja, hogy a jól megtervezett és végrehajtott légi műveletekkel nagymértékben hozzá lehet járulni a háborús célok megvalósításának sikeréhez. Egyik kijelentést sem vonom kétségbe, bár a felhozott példák és érvelések alapján én csak egy dolgot állítanék biztosan: ha a döntéshozók a légi hadműveletek lélektani hatásait is figyelembe veszik, kevesebb hibát, tévedést követnek el, felesleges károkozástól, adott esetben vérontástól, felesleges erőfeszítésektől és kiadásoktól szabadíthatják meg magukat.

Források

- [1] Terrorbombázás a német városok ellen, Rubicon Történelmi Magazin 2006/7. szám p.38-73.
- [2] VASS Gyula t. ezredes Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Súlyos ipari baleseti eseménysorok, lehetséges hatások és következmények bemutatása www.vedelem.hu/files/UserFiles/File/vgy.ppt
- [3] HERNÁD Mária: A robbanás fizikai hatásai és az élőerő védelmének lehetőségei Hadmérnök 2009/szept. IV. évf. 3. szám pp.80-94.
- [4] BOLGÁR Judit – SZÉKERES György – Csige Edit: Katonai pszichológia tansegédlet ZMNE Bp. 2000. p 69.
- [5] Huss, Maj. Jon (USAF): Exploiting the Psychological Effects of Airpower, Aerospace Power Journal, Winter99 4/13. pp23-33.
- [6] Huss p. 26.
- [7] Clay BLAIR: The forgotten War America in Korea Times Books, New York 1988. p. 901.
- [8] Anthony KELLETT: Combat Motivation – the Behavior of Soldiers in Battle Boston, Kluwer-Nijhoff 1982. p.362 ISBN szám: 0898381029Kellett p. 98.
- [9] <http://www.eyewitnesstohistory.com/blitz.htm>
- [10] Terrorbombázás a német városok ellen p. 55.
- [11] Nu Tang TROUNG: A Vietcong Memoir Harcourt Brace Jovanovich San Diego 1985. p.168.
- [12] Terrorbombázás a német városok ellen p. 49.
- [13] GROEHLER, Olaf: A légi háborúk története 1910-1980 második, átdolgozott és bővített kiadás, Bp. 1983. pp489. ISBN szám: 963326135 p. 190.
- [14] GROEHLER p. 462.
- [15] FRACKER, Martin L.: Psychological effects of arial bombardment in Airpower Journal Fall 3/1992.
- [16] Terrorbombázás a német városok ellen p. 49.
- [17] HOSMER, Stephen T. : Psychological Effects of U.S. Air Operationn in four Wars 1941-1991. Published by Rand 1996. ISBN: 0833023365 p. 354.
- [18] HOSMER p. 30.
- [19] KELLETT p. 280.
- [20] FRACKER p. 19.
- [21] WARDEN, John III. : Enemy as a System Airpower Journal Spring 1995 p.40-55.
- [22] Terrorbombázás a német városok ellen p. 48.
- [23] FRACKER p. 24.
- [24] KRAJNC Zoltán, BOLGÁR Judit: Az aszimmetrikus hadviselés és lélektani tényezői Honvédségi Szemle, ISSN: 2060-1506, 2009/6. pp. 21-24.
- [25] KRAJNC Zoltán: A légierő alkalmazásának alapkérdései, Új Honvédségi Szemle 2005/7. pp. 87-98.